

ADALÉKOK GÖRGEY ARTUR ÉLET- ÉS JELLEMRAJZÁHOZ.

(Töredék Szentkirályszabadjai KARSA FERENC 1848/49-i honvéd főhadnagy naplójából)

A véletlen juttatta kezembe Szentkirályszabadjai Karsa Ferenc 1848/49-i honvéd főhadnagynak „A körültem és velem 1848. és 1849. években történt események“ címet viselő feljegyzéseit. Ezekből a feljegyzésekből a „Szózat“ 1922. évi október 26-i számában, a „Tárcá“-ban, Buda 1849-i elfoglalására vonatkozó epizódok egy részét már sikerült közzétennem; a „Hadtörténelmi Közlemények“ 1922. évi folyamában pedig, ugyancsak a „Tárca“-rovatban, a feljegyzések „III. Háborúba megyek“ című fejezetéből közöltem azokat a bevezető részleteket, amelyek a Budamér körüli hadi eseményekkel (1848 december hava) kapcsolatosak.

Ezek az apróságok azonban a feljegyzéseknek csupán parányi részét alkotják.

Utalással a „Szózat“ tárcájában a napló írójának személyiségére vonatkozó adatokra, Karsa Ferenc életrajzára nézve most csak a következőket kívánom papírra vetni.

Mindenek előtt helyesbítenem kell azt, hogy Karsa Ferenc *mint hadnagy végezte be honvédtiszti pályáját*, mert amint az a Mikár Zsigmond szerkesztette „Honvéd névkönyv stb.“-ből¹ kitűnik, Karsa Ferenc a zemplénmegyei honvédegyelet tagjainak sorában mint *főhadnagy* szerepel. Életrajzának adatai különben a következők: Anyja Örosi Rátkay Mária, atyja pedig Karsa László gazdálkodó volt. Született 1827 december 24-én az abaújvármegyei Zsujtán. Iskoláit Kassán kezdette, Késmárkon folytatta és Sárospatakon fejezte be. 1842—1848-ig a gróf Buttler-féle ösztöndíjban részesült. A szabadságharcban, augusztus végétől, előbb a 20., majd később az 52. honvéd zászlóaljban szolgált és részt vett: a tarcali, bodrogkeresztúri, tornallyai, kápolnai, egerfarmosi ütközetekben és a III. hadtesttel jelen volt Komárom felszabadításánál és végre Buda bevételénél a fehérvári rondel-

¹ Budapest, 1891, 367. l.

lát megrohanó zászlóaljok között harcolt. Hadnaggyá közvetlenül a nagysarlói csata után nevezték ki. A szabadságharc leverése után egy ideig nevelő, majd ügyvédsegéd és végül 1860-ig anyja birtokán, Magyarizsépen, gazdálkodott. 1860-ban a Sennyey-hitbizomány pénztárnoka lett. 1873-ban Zemplén vármegye szolgálatába lépett és 1881 óta az árvaszék helyettes elnöke volt. Cikkei a „Kertészgazdá“-ban, a „Falusi Gazdá“-ban, a „Zemplén“-ben, a Zemplénmegyei Orvos-Gyógyyszerész-Egyesület népszerű előadásainak gyűjteményében és a „Nyelvőr“-ben jelentek meg. Az 1848/49-i évekre vonatkozó feljegyzései kéziratban maradtak hátra, amelyekből eddigelé, tudomásom szerint, vajmi keveset hozott nyilvánosságra a szerző, még pedig két ok miatt: először, mert nem tűrte, hogy kéziratán bárki is változtasson valamit, ami egy-két közleményénél megtörtént, — azután másodsor, és ez talán a nyomósabb ok, mivel feljegyzéseiben olyan adatok is találhatóak, amelyeknek nyilvánosságra hozatala eleddig tanácsosnak nem igen mutatkozott!

A napló érdemi tartalmára nézve meg kell ismételnem a „Szózat“-ban is közzéadott abbeli véleményemet, hogy azt a szerző nagy gonddal írta és kétségen kívül elárulta, hogy már 1853/54-ben, amikor saját bevallása szerint feljegyzéseit összefoglalva papírra vetette, nem kis írói készséggel rendelkezett, és hogy szavahihető és nagy értéket képviselő bizonyítékokat halmozott fel az 1848/49. évi szabadságharcunk katonai történetére nézve.

A naplóban természetesen sok szó esik Görgey Arturról is, akinek közvetlen közelében tartózkodott Karsa 1849 május 25-től fogva mint futártiszt. Ezeket a nagybecsű adatokat kívánom most egy csokorba összefogni, hivatkozván id. Görgey Istvánnak „1848 és 1849-ből“ című művének előszavában idézett következő soraira:

„A történeti igazságot többnyire két véglet között kell keresni... Kinyomozása hasonlít egy perfolyamathoz, ahol tanukat hallgatnak ki pro és contra, számtalan okiratokat vizsgálnak valódiság és tartalom tekintetéből s aztán mind egybevetik, szembesítik azokat. Csakhogy eltérőleg a polgári pertől, emitt sohasem tűznek zárhatáridőt és nincs itt soha *alaki* pervesztés. Van késedelem sokszor: de soha sincs elkésés. Mindig nyílt marad az út és tér, újabb felmerülő bizonyosságok befogadására és számbavételére... míg csak a tényállás a minden kételyt kizáró, sokszor aprólékos, de döntő részletekig nincs megállapítva. A jelenkor legjobb esetben is csak az első bírósági fórum... Esztendőik, évtizedek, egy egész emberélet mulván, miután az elrejtőzött vagy eltévedt oklevelek és tanu-

bizonyosságok késve is előkerültek: felülvizsgálja a pert, a netalán már ki is mondott ítéletet, az emberiségben élő szent igazságérzet... Nagy későre néha — mondja ki azután a végítéletet, a szeretet és gyűlölet és személyválogatás nélkül, a történelem komoly műzsája.“

— — — — —
 A *tápióbecskői ütközetben* Karsa zászlóalja az elővédet alkotó Dipold-dandárral forró órákat élt át. A zsákutcába szorult zászlóaljat ugyanis a horvátok minden oldalról körül-fogva, alaposan meglövéldözték és hogy el nem fogták, csak annak volt köszönhető, hogy Lebéggh Dénes kapitány hátrafordulásra vezényelte és szuronyszegezve utat vágott magának az ellenség sorain. „Szomorú visszaemlékezés súlya alatt“ írja le Karsa ennek az ütközetnek minden részletét, amelyben a zászlóalj végül is a faluból a csak 400—500 lépésre fekvő nyírfaerdőbe menekült. De csakhamar innen is elűzte őket az osztrák tüzéség és az erdő túlsó szélén gomolyogva továbbhátrálni készültek. Ekkor vágatott hozzájuk Görgey. — Ne féljetek — mondá —, mindjárt itt lesz Damjanich. Tartsátok magatokat. Hol az őrnagy? — Szétnéztünk — írja Karsa —, hát nincs az őrnagy, nincs az adjutáns! Brozenbach hadnagy végre megpillantja a már jó távolban lóra kapott és szaladásban levő őrnagyot és ujjával arrafelé mutatva, azt mondja: *amott szalal ni!* — Brozenbach túladunai sváb fiú volt és csak törte a magyart. Görgey az őrnagyhoz vágatott és oda kiáltott néki: *Őrnagy úr, ha zászlóalja öt perc alatt nem lesz rendezve, föbe lövetem!* — Az erélyes szavakra — írja Karsa — soha, se azelőtt, se azután Szász Miska őrnagy még olyan barátságos ember nem volt, mint akkor, amikor kérve-kérte az altiszteket, hogy rendezzék a zászlóaljat.²

Ide vág a napló írójának még az a megjegyzése, hogy ez volt az első ütközet, melyben Damjanich és Klapka vezéri képessége kirívólag állt egymással szemben. Éppúgy különböztek a két hadtest zászlóaljai egymástól. És ez természetes, mert a Damjanich katonái meghalhattak, de futniok nem volt szabad! Klapka pedig maga is, még pedig elég jókor, elszaladt. Az igaz, hogy a III. hadtest hadosztályát Tápióbecskénél maga a fővezér vezényelte, de a Damjanich hadverő alakja is ott világított előttünk.³

Másnap reggel — írja Karsa — a még mindig a III. hadtest mellett táborozó s az I. hadtesttől elhagyott Dipold-dandár két zászlóalja fölött Görgey és Damjanich szemlét

² Lásd a napló 123. l.

³ U. o., 125. l.

tartottak. Görgey rövid beszédben a tegnapi megpróbáltatásunkról emlékezve, elismerte, hogy csúfságot nem vallottunk, mert a legnagyobb veszedelemben is mind a két zászlóalj együtt maradt, — de azután erősebben odaszólt, *hogy ha a következő csatákat emberül meg nem álljuk, a katonára a legmegalázóbb büntetéssel fog sújtani.* Leverten fogadtuk az intó szót, amelyet igazán meg nem érdemeltünk. Görgey a zászlóaljok csüggedését látva, hirtelen hozzátette: *No de ne féljetek! Nemsokára megtanultok győzni a vitéz III. hadtest katonáitól!* — Ezzel csákójához emelte kezét és elvágatott azon a kis sárga huszárlovon, amelyiken tegnap a csatában sürgött-forgott...⁴

A váci csatában a hírneves Földváry Károly alezredes a roham megindulásakor a lengyel légióhoz ugratott és kezébe ragadta ennek a zászlóját. A lengyel zászlótartó azonban gorombán kiragadta a zászlót Földváry kezéből, a legénység pedig megtagadta az engedelmességet, mondván: *mi nem megyünk, menjenek a magyarok!* Földváry ekkor a 9. zászlóalj elébe állott és a roham megindult. Földváry alól kilőtték a lovat, a rohamoszlopok pedig meghököltek. Földváry újfent lóra kapott és a zászlóaljok ismét előretolakodtak. A vezér alatt ismét felbukott a ló és a zászlóaljok másodszor is visszafordultak. Most már Damjanich is előreküldötte Dessewffy osztályát s a rohamot mindaddig erőszakolni rendelte, amíg nem sikerül. Az egetverő csatakiáltással nagy hevesen előreontó honvéd zászlóaljok végre kivívták a győzelmet. Utána a rohamramenést megtagadott lengyel zászlóalj úgy mozgolódott, hogy úgy tessék, mintha az egész nap dicsősége csakis őt illetné; a hídon túl a 9. és 3. zászlóaljok elébe tolakodott, hogy ő mehessen be elsőnek a városba. A magyar zászlóaljok erre felfortyantak, Damjanich meg éppen a lengyelek szemtelenségén felháborodva, a 9. és 3. zászlóaljaknak megparancsolta, *hogy azonnal, de mindjárt, tüzzel-vassal egy lábíg pusztítsák el azt a bitang népet!* Szerencséjük az volt, hogy épp akkor jelent meg Görgey, mert különben, még az ellenség elmenekülése árán is, Damjanich lelővette volna a lengyeleket: míg most Görgey hátraparancsolta őket.⁵

A váci csata után Damjanich hevesen kikelt Klapka és Nagy Sándor ellen. Nagy Sándor a szétvert ellenség üldözéséhez, mint akár Tápióbecskénél, oly lanyhán látott hozzá, hogy az háborítás nélkül ért Verőcére; Klapka meg, akibe

⁴ U. o., 126. l.

⁵ U. o., 128. l.

— mint mondta — nincs mit bízni, mert ha egy honvédje azt mondja, hogy a seggi fáj, hát az egész hadtestnek retirálni kell, — a megkerüléssel elkésett, nincs más mód, el kell csapni mind a kettőt, a lengyel légiót meg meg kell tizedelni! Görgey ellenben azt magyarázta meg, hogy Klapkának kétszer annyi útja volt, mint neki, hát a III. hadtestnek várnia kellett az ütközet megkezdésével; a lengyeleket sem szabad le-
lövöldözni, hanem menjenek el, ne legyenek többet Damjanichnak szemeszálkája. Ebbe aztán belenyugodott. A lengyeleket másnap elvezette Visoczky Debrecenbe!

Másnap az is kiszívárgott a főhadiszállásról, hogy mikor már Damjanich úgy istenigazában kiharagudta magát, meg aztán Görgey meg is engesztelte, a vezérek vacsorához ültek és „évén, iván, jókedvük is kerekedett“. Görgey a nap hősiére, a magyar hadsereg Bayardjáért, poharát emelte. Földváry megköszönte szépen a jókívánságot, a meg nem érdemelt kitüntetéset, de hát... egyet sóhajta, azután elmondta, hogy ki-mondhatatlan veszteség érte, mert azt a derék, bátor lovat, amelyiken annyi rohamot vezetett, agyonlőtték (akik azt a lovat ismerték — írja Karsa —, azt mondják, hogy úgy lónak megért 50 vagy 60 forintot; hátulsó lábára sánta, pókos volt), pedig olyan ló nincsen több a világon. — Ne búsulj — mondja rá Görgey —, adok én néked lovat, válassz az enyimek közül. — Azt neki, azt az ebadta cigányának — vág közbe Damjanich —, valamire való ló kéne neki, hogy megint agyonlövesse maga alatt... Furmányos ló való neki, nem angol paripa! — Így osztották — jegyzi meg Karsa — a kamarásságot, a belső titkos tanácsosságot, meg az aranygyapjas rendet, hogy aki adja, az is perdu bruder! Hát ugyan fölér-e valamennyi császár, király, fejedelem, nagymogul, fényes porta, vagy még mit tudom én miféle és mennyi felkent zsarnok, arany, gyémánt érdemkeresztje azzal az elismeréssel, amit Damjanich mondott s amihez a többi vezérek örömkönnytől nedves szemmel intették együttérzésüket és sorba ölelték a lova után búsuló Földváryt... — Hát hallod, hogy ad Görgey más lovat, ne sopánkodj, de gyér ide, ölelj meg, te fertelmes cigány! — mondta volna Damjanich.⁶

— — — — —
A komáromi első csata leírásánál, az április 26-ára vonatkozó részletek között ezeket írja a napló szerzője:

Másnap egy domboldalon sütkérezett a dandár tisztikara. Hozzánk jött Schultz; nem tudom miért, mi okon, de megint összeháborodott saját tisztjeivel, majd Mesterházy ezredes is odavetődött. Beöthy alezredes szemére vetette, hogy a huszá-

⁶ U. o., 130. l.

rok sok bajt okoztak tegnap, mikor a 47. zászlóaljtag meg-gázolták. — Igaz — mondja Mesterházy —, hijába mentünk a tiszték előre, a legénység nem akart követni, a sorok mind-untalan megzavarodtak. Görgey méltatlanul gorombáskodott velem; azt kérde: *Ezredes úr, hát a huszár örökké akar élni!*? — Nem — válaszoltam —, csak amíg lehet! — *No hát akkor atakra, ott az erdő szélén: török, szakad, szét kell verni azokat a vasasokat!* — Ezután is — mondá Mesterházy — csak tisztjeim és altisztjeim erőlködésének sikerült az ezredet atakra vinni, az igaz, hogy ezzel az atakkal indult meg a jobbszárny győzelme!⁷

Ugyanerről a napról örökíti meg Karsa a következő ked-ves epizódot.

Az ide-odahullámzó harc hevében Görgey mindenütt ott termett, ahol válságos pillanatok közeledtek, vagy ahol ki-tartásra kellett buzdítani a honvédeket. Lovaglása közben annak az ütegnek a közelébe is jutott, amelynél Murányi nevezetű huszártizedes volt ágyúfedezetül egy szakasz huszár-ral. Amint a tizedes a fővezért megpillantotta, odaugratott hozzá és ezt mondta: *Jelentem vitéz tábornok úr, amott gyün egy csapat német, tessék nekem két ágyút meg egy század huszárt adni, ilyók visszakergetem azokat a cserepárokat!* — Görgey mosolyogva magához intette a közelben álló huszár-század kapitányát, megmutatta a jobbszárny bal oldala felé igyekvő ellenséges tömeget, három ágyút a huszárokhoz ren-delt és Murányi tervének végrehajtását parancsolta meg. Az ágyúk meglazították az ellenséges tömeget, ami után a huszárok századosuk és Murányi vezetése alatt szétrobban-tották az osztrákokat. Görgey ezután Murányit érdemrenddel tüntette ki, a táborkarhoz rendelte s az azutáni harcokban csatáról csatára kísérte a fővezért. Oldalán egy hosszú látcső fityegett, azt, kellett, nem kellett, minduntalan szeméhez illesztette. Hogy azonban — írja Karsa — ezen a látcsövön Murányi látott-e valamit, vagy sem, azt csakis az ő lelke tud-hatta! És ha Murányi valakivel szóba állott, első volt, hogy magát bemutatta ilyenténképen: *Én Murányi vagyok, a Generalstábler!* Egyébként ez a Murányi volt az, aki Tarcálnál a német lovasság őrnagyát elfogta, miután két vasas németet levágott. Szabadságharcoshoz méltó tragikus halállal fejezte be vitézi életét, amennyiben Világosnál lovát főbe-lötte, ő maga pedig kardjába dőlt.⁸

⁷ U. o., 143. l.

⁸ U. o., 143. l.

Görgey Artúr élet- és jellemrajzához tartozónak vélem a napló szerzőjének Budavára ostromára vonatkozó leírásához függesztett végszavait is, amelyek ekként szólnak:

Nem írok én történetet, csak saját élményeimet jegyeztem fel és ezt is csak azért, hogy olykor-olykor megújulhassanak lelki szemeim előtt annak a nagy korszaknak emlékei, dicsőségteljes eseményei; hogy ha betekintek ebbe a holt betűtömegbe, lássam a Tisza csavargó folyását, lássam a Garam áradását; emelkedjenek fel előttem a halmok, erdők, — Komárom, Budavár bástyái, B.-Keresztúr, T.-Bicske, Vác vértől párolgó utcái, hová a honvéd saját vérével írta föl a magyar név halhatatlanságát, dicsőségét. Zsigárd, Pered, Farkas-rév tájaira, a halálhörgés vérfagyasztó zsivajára most is emelt fővel, büszke önérzettel tekintek vissza és a túlerő már-már letépette magyar honvédsereg hős elszántsága előtt a csodálat érzése lep meg. Nem ítélek én afölött, helyénvaló volt-e Budavár ostroma; nem szólok ahhoz, Kossuth, vagy mint némely bárgyú ember mondja, a Kossuth asszonyainak királyi rezidenciára való vágyása, vagy a Görgey katonai hiúsága ostromoltatta Budavárát, mert hát a három közül úgy se igaz egyik sem; de minek is ítélek én afölött, mikor az én katonai rangom olyan alacsony fokon volt, hogy onnan a torony tetején sütkérező hadászati, avagy politikai szunyogokat meg se láthattam, meg nem is kötötték azt magamforma embernek az orrára; ha tehát valami nagyot akarnék arrogálni, magam válnék magam előtt nevetségessé. De valamit mégis mondok. A Klapka könyvéből azt olvastam, hogy ő vette reá Görgeyt Buda ostromára; mikor aztán Budavár ostromából a maga esze szerint kiokoskodja, hogy Budavár ostroma következtében veszett el a magyar ügy, saját mentéségre menten azt is írja, hogy személyesen megnézvén a várat, azt erősebbnek látta, mint aminőnek gondolta, hát megírta volt Görgeynek Debrecenből, hogy Buda alól vonuljon el... No erre meg már minden józan ember csak annyit mondhat: ökörtől ló-tanács! Buda alól visszavonulni?... megérdemli-e, hogy ilyen valamit számba vegyen az ember? — mi?⁹

1849 május hó 25-én, amikor a Buda ostromát befejezett honvéd seregtettek Buda alól megmozdultak, egy futár Óbudánál utolérte Karsa hadtestét és Karsa őrnagyának egy hivatalos levelet adott át. Az őrnagy a levelet elolvastván,

⁹ U. o., 159—160. l.

Karsa kezébe adta és ezt mondotta: Íme a fővezér egy megbízható tisztet kíván magához, — minek és meddigre? — azt nem írja. Benned van bizodalمام, ülj lóra és eredj vissza Budára és ezzel a paranccsal jelentkezz Báyer ezredesnél.

Ezzel Karsa Görgey főhadiszállásához került többedmagával mint futártiszt és így azok közvetlen közelébe jutott, akik szabadságharcunk hátralevő időszakában fontos és vezető szerepet játszottak. Ez kölcsönöz ezutáni feljegyzéseinek igen nagy fontosságot s valóban szerencse, hogy nem hagyta abba élményeinek feljegyzését, mint ahogy azt az első pillanatban gondolta. „Gondolkoztam — írja itt —, hogy ne tegyem-e le a tollat? — ne írjam-e itt, hogy „Finis“, mert talán, minthogy a szabadságharc végéig csapatszolgálaton nem voltam, talán nem is kéne többet írnom. De meggondoltam, hogy nemcsak egyszer vettem részt a fővezér kíséretében csatában, és ami ott mint táborkari tisztet ért, kitett akármilyen csapatszolgálatl; de meg a táborkarnál meglesett eseteknek érdekessége arra indítottak, hogy nemcsak a hadsereg sorsát végigkísérjem, de a polgári viszonyoknak a fegyverletétel után való állásáról is elmondjam tapasztalataimat, szóval jegyzeteimet egészen feldolgozzam.“

— — — — —

Én, aki Karsa naplójának minden sorát át- és átfürkészttem, mindvégig gyönyörűséggel olvastam a leírásokat és kritikákat, és abban a véleményben vagyok, hogy hála legyen a Mindenhatónak, hogy azt sugalmazta Karsának, hogy folytassa és be is fejezze azt, mit megkezdett. Igazán bajos eldönteni, hogy naplójának melyik része az értékesebb? Én úgy találom, hogy főként a második rész az, *mely szímaranyat érő egyik okmány a hadi történelmünk legnevezetesebb korszakának.*

Karsa a főhadiszálláshoz való bevonulását követő napon már a fővezér előszobájában, gróf Batthyány László 7. huszárezredbeli főhadnaggyal együtt, szolgálatot teljesített és így jelen volt, amikor Erdélyből Görgeynek ajándéku hozták Bethlen Gábor fejedelem remekmű kardövét és mentére való gombjait. Délután meg Görgey felesége jött meg, akit a vezér hivatalos szobájában fogadott és elszállásoltatott. Az asszony — írja Karsa — a közös asztalnál soha meg nem jelent és egyébként sem szerepelt.¹⁰

Majd a következőket veti papírra: Tény az, hogy Görgey a költöket, művészeket, tudományos embereket többre becsülte más halandó embereknél; ágyútölteléknek drágállotta őket;

¹⁰ U. o., 160—161. l.

azt vallotta, hogy szolgálják a hazát eszükkel, tehetségükkel, úgysis nem elég bátrak — mondá —, hogy fegyverrel szolgálhassanak! — Meg vagyok győződve, hogy ha Petőfit a sors Görgeyhez veti, éppúgy szemefénye lett volna Görgeynek, tán még inkább, mint Bemnek, *mert Görgeyben a magyar nemzeti ambíció erősen uralkodott* és ez az ambíció ösztönözte arra, hogy a fegyver alól táborkarához vette Bloch Móricot, Lisznyay Kálmánt, Reményi Edét, pedig hát neki alig volt érkezőse arra, hogy akárcsak két nótát is elhallgasson Reményi hegedűjéből.

Esztergomban történt, hogy Karsa egyik barátja, aki különben is beteges volt, ebéd után a szállásuk kertjében a bortól felhevült állapotában a hűvös esti levegőn meghült, ágyának esett és harmadnapra meghalt. Az esztergomi plébános a kálvinista honvédet nem akarta eltemetni, amiért Görgey szertelen haragra gyulladván, csak az Isten mentette meg a plébánost a főbelövetéstől és még az, hogy a káptalan a maga költségén kerített egy lutheránus papot.

Egy nap két szálas fiatalember, lerongyolódott osztrák bakaruhában, benyitott abba a szobába, ahol Karsa ügyeleti szolgálatot teljesített. A vallatásnál azt mondták, hogy Bereg határszélén egy csetepatéban a Deutschmeisterek fogóságába estek és most Brünnből jönnek sok viszontagság révén, ahol mint hadifoglyokat keményen tartották. Amikor azt kérdezte tőlük Karsa, hogy hogy hívják őket, az egyik nevén szólította, majd megnevezték magukat, az egyik Kókényessy, a másik Fekésházy volt; mind a kettő ungi fiú. Karsa bevezette őket Görgeyhez, aki egy hónapi tiszti fizetésüket utalta ki és zászlóaljukhoz visszaküldötte őket.

Esztergomba jött el a híre annak, hogy a császári hadak fővezére, Haynau bemutatta első hőhérságát, a lipótvári hősök, B. Mednyánszky László kormánybiztos és Gruber Fülöp őrnagy kivégeztetésével, mert a várórség tisztjei véleményének ellenére Lipótvár feladásának ellenszegültek. Nagy volt a felháborodás, sokan unszolták Görgeyt, hogy Haynauhoz hasonlóan, néhány osztrák fogoly tisztet lövessen főbe. *Görgey azonban nem hajlott reá!*¹¹

1849 június 17-én Karsát egy parancsirattal a Mocsonkon álló Nagy Sándorhoz küldötték. Útközben a semptei

¹¹ U. o., 163. l.

ütközetből visszavonuló zászlóaljainkkal és azoknak a 12-fontos négy ágyúknak a kezelőlegénységével találkozott, amely ágyúkat Sempténél az osztrák Koudelka-zászlóalj ejtett zsákmányul. A tüzérek, hátukon a töltőrúdakkal és a kefekotrókkal, mód nélkül zúgolódtak, hogy a 12-fontos üteget az első esatavonalba a dágványok közé küldték s a hadtest első meghőkölésénél a süppedékes helyről a lovak az ágyúkat nem bírván kivonszolni, négy ágyú odaveszett. 18-án délben Tatán Karsa átadta Görgeynek Nagy Sándor jelentését. A jelentés elolvasása után — írja Karsa — Görgey komor, mogorva lett, majd mintegy magához beszélve, mondá: *Négy ágyú! ... — Még pedig az 1-ső 12-fontos ütegből — mondám neki. — Görgey — a jelentés olvasásába merülve elfelejtvén, hogy még a hátamögött állok — felrezzen s rám rivalkodik: *Hogy tudja, hogy a 12-fontosakat vette el az ellenség?* — Hát mert magam beszéltem a tüzmeisterrel (Butykay József) és láttam tulajdon szememmel az ágyú nélkül, töltőrúddakkal, kotróseprükkel hátráló tüzéreket. — *Görgey elhallgatott, arcán az indulat villámait cikáztak! Láttam, hogy szertelen harag dúl lelkében; alig vártam, hogy eleresszen.*¹²*

1849 június 18. Görgey egy parancssal Klapkához küldötte Karsát. Amikor Komáromnál a Csillagsánc előtt a Dunán átvezető hídhoz ért, kocsijával csak nagynehezen tudott a kocsis felkaptatni a híd mezejére, mert azon a várba élelmi- és egyéb szereket hordó kocsi egész sorát találta. Amint ezek mellett haladt Karsa szekere a hídon, egyszerre csak, a Duna közepe táján, egy ökrösszekér az ő szekérébe beleakasztott úgy, hogy a Karsa szekerét a hídról lelökte s csak a lovak maradtak fenn a hídon. Karsa szekere és ő maga hirtelen leugrottak a kocsiról és az elősiető emberek már csak a lovakat tudták megmenteni, míg a kocsi a rajta levő poggyással együtt elmerült a Duna vizében. A kocsin maradt Karsának kardja, puskája, szűrje és bőröndje, vagyis amikor Klapka szárnysegédjénél, Szilányinál jelentkezett, ez pokrócgorombán ráförmedt, hogy miféle ember az úr, hogy annyit sem tud, hogy feljebbvalója előtt szolgálatban kard nélkül jelenik meg! Erre azután következett, hogy így s úgy, hogy úgy és így stb. ékes vereszet. Pizskolódásai, fenyegetései között szóhoz se fértem — írja Karsa —, álltam, mint a pecek; az igaz, hogy a méltatlankodás közben olykor-olykor erőt vett rajtam az úr színeváltozása, de azért, habár alig bírtam hallgatva túrni az épületes oktatást, legyűrtem az indulatot, hisz

¹² U. o., 164—165. l.

majd csak szóhoz juthatok valaha én is. Szerencsémre, a lár-mát hallva, benyitott Klapka tábornok, akihez fordulva, megint ilyenképen fakadt ki Szilányi: *Mégis szörnyűség, hogy ezek a Görgey emberei (sic!) még annyi köteles tiszteletet sem mutatnak, hogy főhadiszállásunkon annak rendje és módja szerint jelennének meg; majd rám mutatván mondá: ez is úgy állít be, mint valami botoslegény, átadja a levelet s mondja, hogy Görgeytől jön!* — Ez az osztrák katonára valló kifakadás — meghallgatás nélkül — tudtomra adta, hogy a Klapka környezete gyűlölte Görgeyt és szívesen látta, sőt igyekezett is Görgey és Klapka között visszavonást teremteni. Görgey környezetében ez nem volt, de nem is lehetett, mert Görgey mindenkor a saját esze után cselekedett és beszélt.

Délután, amikor Görgey egész táborkarával megérkezett, Karsa jelentkezett nála és elmondotta a történeteket, azt is, hogy Szilányi miért hordotta le méltatlanul. — Szilányi helyesen cselekedett — mondá Görgey —, miért nem kért valakitől kardot, — most pedig legyen készen, Frank őrnagy majd adat önnek lovat!¹³

A peredi csata első napján történt, hogy amikor Görgey egész táborkarával a balszárnyról Pered felé lovagolt, valamelyik német ütegnek igen szúrta a szemét a nagy csoport tiszt a csatavonal előtt és elkezdett reá tüzelni. Lisznyay, aki mint futartiszt tartozott a táborkarhoz és aki, amiként Karsa írja, „szavas“ ember volt, meg nem állhatta szó nélkül a sok golyó sivitását s odakiáltott: *Tábornok úr, ugrassa a lovát jobbra, mert istenuccse leüti a golyó!* — Görgey visszanezített s csak annyit mondott Lisznyaynak: *Aki fél, haza mehet!* — Az áll még errenézve a naplóban, hogy Lisznyay se szólt többet ezen a napon.

Ugyanebben a csatában Görgey mindenütt ott volt, ahol a csata hevében buzdításra volt szükség. Amikor a jobb-szárnyon Asbóth három zászlóaljjal megindította a rohamot, a szuronyozni indult zászlóalj ketteje az ágyúk tüzelése elől meghökölt s már-már rendetlen futásnak eredt, a harmadik, a 66. zászlóalj is úgy látszott, szívesen követte volna a másik kettő példáját. A megbomlott zászlóaljakat saját tisztjeik képtelenek voltak rendezni és így mindjobban bonyolódtak és a gabonába lapultak. Ezt látva Görgey, hozzájuk vágatott és minthogy meggyőződött, hogy most már csak a „Contrabass“ segíthet — a kartács meg a kardlap —, harsány hangon

¹³ U. o., 165—166. l.

odakiáltott kíséretének: *Tiszt urak! le a lóról, rendezzék ezt a zászlóaljat rohamra, tíz perc alatt Perednek kezünkben kell lennie! Huszárok, kerítsétek be azt a másik két zászlóaljat; aki nem sorakozik, tiszt vagy akárki más, vágjátok le, vagy löjjétek főbe! Ütegpárancsnok úr, kartácsokat az ágyúkbá, amelyik zászlóalj meghátrál, lövessen közéjük míg csak egy is áll a lábán!*

Körülkapták tehát a 66. zászlóaljat, a Görgeyt kísérő huszárok pedig kardlappal, pisztolylövésekkel összeterelték a magasszárú gabonából a honvédeket, akik azután nagynehezen mégis csak sorakoztak. És mi történt ekkor, amikor már elhangzott a „Szuronyt szegezz, indulj!“ harsány szava? Asbóth odarobban s az égbekiáltó fáradsággal rendbeszedett zászlóaljaknak a visszahúzódot rendeli el. Nohát — írja Karsa —, sohasem láttam, de olyannak képelem a tigris ugrását, amikor zsákmányára veti magát, mint ahogy a Görgey lova, persze két oldalában fészkelte a sarkantyú taréja, Asbóthhoz ugrott és a szó teljes értelmében ordítja a fővezér: *Előre!* — Azután szikrázó szemmel végignéz Asbóthon és az indulattól remegő hangon mondja neki: *Ezredes úr, hát úgy csinálják a katona önértetét!? — hogy amit dicsőséggel kéne végeznie, attól eltiltják és azzal biztatják, hogy majd elvégzi a vitéz III. hadtest, ti meg maradjatok gyáváknak?* — Az újabb fenyegetés használt, mert a 66. zászlóalj megemberelte magát s növekedő sebességgel az első futamban Pered házait elfoglalta, a másik két zászlóalj ugyancsak vérszemet kapva, egy pillanat alatt az előbbeni nyomában volt, ami után egy félóra sem telt el és Pered a honvédek kezében volt.

Így változtatta a vezér erős akarata a visszavonulást győzelemmé!¹⁴

Június 22. Görgey Tatára küldötte Karsát azzal, hogy jelentkezzék Bayer ezredesnél. Amikor megérkezése után a tisztek az előző napok eseményei iránt érdeklődtek, Karsa azt találta mondani, *hogy a muszkákkal igen meggyűlt a bajuk!* Lett erre nagy szájtátás — írja naplójában —, mert a muszka inváziót még akkor titkolták és azt híresztelték, hogy a magyarok rémisztgetésére a Hurbán tótjait öltöztette fel Ferenc József muszka ruhába; az hát nem igazi muszka ármádia. Bayernek meg, aki tudta, hogy az invázió megvan, első dolga volt, amikor Görgey beérkezett, elmondani azt, hogy Karsa mit mondott. Görgey legott magához hívatta Karsát, *kegyet-*

¹⁴ U. o., 167—168. l.

*lenül lepiszkolta és szentül ígérte, hogy ha még egyszer — mint egy vénasszonynak — eljár a szája, főbe löveti!*¹⁵

Őszöny alatt, 1849 július 2-án, amikor Görgey meghagyta Pöltenbergnek, hogy most már a gyalogság és a III. hadtest támogatásaképen négy ezred huszárral Mócsa ellen újítsa meg a támadást, Pöltenberg a felfejlődő huszárokat nem vezethette rohamra, mert az ágyútűz előbb meghajlította, majd megbontotta azok sorát, amire a huszárság egy része vissza is fordult. Ekkor Görgey kíséretével együtt vágatva a tétovázó huszárok elé rohant és az egyúgolyók között ingadozókat megállítva, hozzájuk kiáltott: *Fiúk, hát nem gyüttök a vörös hacuka után atakba!?* — A huszárok „Eljen Görgey!” kiáltással nekirugtattak. Egy dombon vágattunk át — írja Karsa —, előttünk a szaladó vasasok; néhány huszár kivált a sorból s a vasasok után iramodik. Ismét egy dombnak felfelé tart a lovaglás, fejünk felett pattognak a gránátok, Görgey megáll, hogy bevárja a tömeget. A domb tetejéről meglátjuk az előttünk álló roppant tömeg lovasságot. A trombiták megharsannak s a két tenger összecsap... A következő pillanatban a huszárok összegomolyognak, — megfordulnak. De Görgey és Pöltenberg újra összeszedi a huszárokat, élére állnak a rohamnak, a fővezér másodszer is bevág az ellenség tömegébe; ott dulakodnak mellette derék huszártisztjei. Pár percig zajlik a kardviadal, ropognak a dzsidák, a huszárok újfent meghökölnek, de az ellenség visszaroohanó huszárjainkat nem üldözi, mert ott termett Psotta ezredes a tartalék tüzérséggel és megállítja őket; a többit... elvégzik a honvédszuronyok.

Sajnos, hogy a napló szerzője nem tisztázza azt a kényes kérdést, hogy miként esett sebhe Görgey? Erre nézve csak ennyi áll a naplóban: Míg a huszárezredekert rendezik, észrevesszük, hogy a fővezér megsebesült. Úgy, ahogy, bekötötték. A tarkóján tátongó sebet hihetőleg akkor kaphatta, mikor a menekülő lovasság úzésére a Ferdinánd-huszárok közül egy-néhány előre száguldott s közvetlen Görgey közelében rohant el; egy ezek közül akarva, nem akarva, az ő lelke tudja, sebesíthette meg.

Míg Görgey sebének bekötözésével foglalkoztak, Psotta az ellenséges lovastömeg falankszát megbontotta, a huszárok egy része az ellenséges útegeket futásra kényszerítette, a honvédszuronyok elől pedig az osztrák gyalogság visszahúzódott.

¹⁵ U. o., 170. l.

Ezeket látva Görgey, szaggató fájdalma közepette így kiáltott fel: *Lóra, miénk a nap győzelme!*

Eddig tartott Görgey testi és lelki ereje. A csata végeztével a test fájdalma meggyőzte a szellem akaratát; a fájdalom és vérvesztés okozta kimerültségben lehanyatlott lováról. Egy törzsorvos bekötötte sebét, szekérre tették és bevitték Komáromba. Már az úton egy gondolat bántotta, — *nem volt-e öccse a megkartácsolottak között?* Úgy rémlett előtte, hogy megismerte lovát a zagyva tömegben és az a ló a kartácsolásokkor összerogyott. Mihelyt Komáromba értünk, azt kívánta Görgey, hogy nézzenek szét, nem-e fekszik valahol sebesülten István öccse. Mikor Karsa a kórházakból visszatért, már nem bocsátották be Görgeyhez.¹⁶

— — — — —
Görgeynek a fővezérségtől való elmozdítása folytán bekövetkezett hangulatra nézve, a következőket találjuk a naplóban:

Másnap napiparancsból megtudta a hadsereg, hogy az összes magyar hadak fővezére Mészáros Lázár, adlátusa meg Dembinszky ... Az meg már csak kiszívárgott, hogy az egyes hadtestparancsnokoknak pedig (a Görgey mellőzésével) meghagyta a kormány, hogy hadtesteiket Pestre vezessék, Klapka meg 20.000 emberrel a várba zárkózzék. Július 2-án azért harcolt Görgey, hogy Budára mehessen; el is tisztította az ószőnyi utat Klapka, most tehát Klapkának, mint rangban Görgey után első tábornoknak kell vala a megtisztított úton a hadsereget Budára vezetnie. Ámde az I. hadtest, Nagy Sándornak a kormányzó és a fővezér egymásnak ellentmondó rendelkezéseik között tanusított tétovázó viselkedése miatt, még nem volt Komáromban; ehhez járult a kormányzónak az a rendelkezése, hogy az eleddig még fővezér Görgeyt, meg a helyébe lépett Klapkát is, csak úgy miniszteri ellenjegyzés nélkül félretolta: még a kormányzó feltétlen híveit, Klapkát és Nagy Sándort is felháborították — legalább úgy nyilatkoztak —, úgy, hogy Klapka a Kossuth rendelkezésével szemben, a további teendők megbeszélésére, haditanács tartását látta jónak. A haditanács pedig határozott akképen, hogy a Görgey elmozdítása a fővezérségtől, habár az a végrehajthatalom joga, de miniszteri ellenjegyzés nélkül hatálytalan, a haza és hadsereg sorsát veszélyezteti, annál inkább, mert a legkétségbeejtőbb helyzetben a hadsereg vezetését két olyan hadvezérré bízták, akikhez se a hadsereg bizodalma, se a nemzet reménye nem csatlakozhat és akiknek eddigi viselkedésük

¹⁶ U. o., 174—175. l.

höz csak a vesztett csaták emléke fűződik. Klapka és Nagy Sándor készségesen vállalkoztak bajtársaik aggodalmainak szószólójául.

A hadsereg sorsa fölötti bizonytalanság, a Mészáros—Dembinszky fővezérségétől való undorodás, izgatottságban tartotta nemcsak a hadsereget, de a Komáromba özönlött menekülőket is. Minthogy a fővezér tényleg Klapka volt, az ő tábornoka végezte a szolgálatot, mi meg azt vártuk, hogy mikor küldenek vissza zászlóaljainkhoz vagy az ezredekhez; hát hol a Dunaparton leselkedtünk a tábori hírek után, hol a régi vár bástyáiról látcsövön kukucskáltunk az ellenség felé. Egyik a csüggedés sötét színében, másik elkeseredetten festé a haza és hadsereg jövőjét; de voltak olyanok is, akik bíztak a nemzet elszántságából kipattanható, akármilyen vészt legyőzni képes erejében és kitartásában. Ezekhez tartoztam jomagam is. Balga hit! A nemzet nagyobb része igen vágyott már a békére, únta a háborút. A katonának való mind a táborban volt, aki még most is otthon maradt, az kötéllal se volt megfogható. Egykor egy vészmadárnak azt mondtam: *a katona ne aggódjon a jövőndő fölött, ne féljen attól, hogy kötelességének teljesítése közben meg is halhat. A katona csak eszköze egy eszme, egy cél megvalósításának. Meghal? a másik helyébe lép és amíg van, aki helyére léphet, az ügy el nem veszett; ha pedig a vesztett csata után életben marad és ismét elérkezik az idő, mikor megint helyt kell állania: gondoljon arra, hogy a kudarcot kiköszörülhesse.* Én — mondtam — szerencsés természetemnél fogva, lélekjelenlétemet még soha el nem vesztettem, mindenkoron, mikor legsúfossabban szaladtunk is, reménykedtem, hogy visszaadjuk a kölcsönt. — A meggyőződés hangján mondott szavaim hallgatásra kényszeríték csüggedő bajtársaimat. De nem egészen volt igazam, mert még akkor nem tudtam, nem tapasztaltam azt: milyen szorongó érzés az, mikor tehetetlen nézője az ember bajtársai veszedelmének; mikor a csatában zúgott körültem a halál lehelle, mikor küzködve, az ellenség szuroynainak hegye elől hátráltam, nem éreztem én azt a tehetetlenség szülte gyötrő fájdalmat, amit éreztem akkor, mikor az I. hadtesttel megerősödött magyar hadsereget Haynau az erősség várágúinak védelme alá szorította.

Egy nap az a hír terjedt el, hogy Görgey a kormánnyal végkép szakított, hogy a kormánybiztost, Ludvigot, elfogatta; a kósa hírre a főhadiszállásra mentünk, ott szépen kinevettek és azt mondták, hogy Ludvig Jánost Kossuth mozdította el s helyette Bónis Samut küldte Görgeyhez. De mondták azt is, hogy a hadtest-, hadosztály- és dandárvezérek haditanácsra

gyülekeznek, ott lesz Bayer is. A hatodiki haditanácsban hát elhatározták az I., II., III., VII. és VIII. hadtestekkel Klapka támadást indít a császáriak ellen, kedvező szerencse esetén az I., II. és VII. hadtestet és a Görgey Armin cirkáló osztagát levezeti Budára; Görgey táborokara is készen az útra vára-kozott.

7-én hajnalban az I. hadtesthez mentem, hogy bajtársaimat felkeressem és hogy az őrnagyot ígéretének beváltására kérjem, mert a két táborokar közt dúló viszálykodás miatt kétszeresen vágyódtam a zászlóaljhoz. Még mielőtt az 52. zászlóaljra ráakadtam volna, a dobok megperdültek s az I. hadtest útra kerekedék, de nem a monostori vagy Csillag-sánc melletti híd felé, de a Vág hídjának, a szentpéteri ország-útra. Tünődtem, hová mehetnek ezek? — Közöltem ezt többi tiszttársaimmal, azok osztán izgatottan a főhadiszállásra mentek. Bayer nem volt ott, vele Rochlitz is elpárolgott (a patkányok kezdik vala elhagyni a sülyedő hajót), Franknak, Héyának az orruk vére folyt, az Apáthy-fiúk szeretnének át-vádolni, szóval a bomlás, a fejletlenség jele mindenfelé. A had-test-, osztály- és dandárparancsnokok ki- és bejáznak, fel-háborodott kedélyállapotuk heves kifakadásokban nyilatko-zik; Leiningent, a hideg angolt, elfogta a méreg; és *mindez a fejletlenség, ez az ingerültség azért vett erőt az embereken, mert Görgey a fővezérségről lemondott*, azért, mert Klapka ígéretét megszegve, a haditanács elhatározása ellenére, ütkö-zet nélkül — tehát futással akarta a sereget leküldeni Pestre a Nagy Sándor vezetése alatt. Ezért indult el Nagy Sándor a kormányzó titkos utasítása folytán Szentpéternek, de se Leiningen, se Pöltenberg, a július 6-i haditanács határozatá-hoz ragaszkodván, Nagy Sándort követni nem akarták. Estve a II., III. és VII. hadtestek tisztikara Görgeyt fáklyák mel-lett tartott nagy katonai takarodóval tisztelte meg. A katonai dísztakarodó után szállásainkra távoztunk; álmatlanul töl-ténk el az egész éjszakát, töprenkedve afölött, ugyan ki lehetne hát a fővezér Görgey helyett? — mi sors vár a had-seregre Klapka, vagy éppen Nagy Sándor vezérése alatt? (Mintha bizony tőlünk kérdezték volna: ki legyen a fővezér?)

Ma már lelohadt a kedélyek izgatottsága. Görgey vissza-vette a vezéri botot, Klapka visszarendelte az I. hadtestet; tehát verekedni fogunk... A táborokar csomagolt s minden percben indulásra készen volt.¹⁷

¹⁷ U. o., 175—177. l.

Rimaszombatból jegyzi fel a napló írója, hogy éjjel volt, amikor a főhadiszálláson, éjfél előtt 11 órakor, egy I. hadtestbeli honvédtiszt két muszka tisztet vezetett be Görgeyhez, aki a szobában a kereveten feküdt. Nagyot néztünk — írja Karsa —, foglyok ezek, vagy mi? De hát kard van az oldalukon. Illedelmesen köszöntek és a fővezér után kérdezősködtek. Görgey menten behivatá őket, — mi pedig a nyitva hagyott ajtónál, hogy úgy mondjam: csupa szem és fül voltunk; az irnokok még a tollat is letették, úgy hallgattak. Én, aki nem az első sorban állottam, keveset hallhattam a német nyelven folyt beszélgetésből, de annyit megértettem, hogy „Waffenstillstand“, meg „Waffenstreckung“; akik közelebb álltak, úgy beszéltek, hogy az volt a muszka projektum, hogy amíg Paskievits az egyezséget alá nem írja, kössenek 48 órai fegyverszünetet. A cár kegyelmét, meg az osztrák császárnál a közbenjárást bőségesen ígérték. Görgey meg azt mondta, hogy nem lévén Paskievitstől megbízásuk, hát nem beszélhet velük; válaszáat majd átküldi az ő táborukba.¹⁸

A honvéd seregtestek visszavonulása közben való bomlásnak és fegyelmetlenségnek felette szomorú jele az volt ebben az időben, hogy a tisztek egy része tömegesen hagyta el csapatát. Ezeknek mintegy nyolcvan főre becsült része Szerencsen verődött össze, ahol őket körülfogva, előbb igazoltatták, majd pedig haditörvényszék elé állították. A haditörvényszék, kettő kivételével, valamennyinek csapatától való távollétét igazoltnak minősítette. A nem igazoltak elseje Hősfi 26. zászlóaljbeli százados volt, a másik egy császár huszárezredbeli százados. A haditörvényszék mind a kettőt halálra ítélte. Az ítéletet másnap, július 27-én kellett végrehajtani. Az eset folytatásaként Karsa ezeket írja naplójában: Éjféltre járt az idő, lefekvéshez cihelődtünk, mikor az ajtón egy portól és izzadságtól ellepett honvédtiszt lép be s kérdi, beszélhetne-e még ma Görgeyvel? Bizony már ma nem igen! Hát akkor adjatok valamit ennem és innom, mert ma egész nap nem ettem, Korponaytól jövök Tiszafüredről. Evés közben kérdezősködtünk: hát hogy van arrafelé a világ? — Feleli rá, hogy csak annyit tud, hogy arrafelé tengersok a muszka. Poroszlón, meg azonfelül, a Tisza partján tanyáznak, úgy hiszi: hogy ha ma még nem is, de bizonyára nem sok idő múlva Korponay elretírel Füredről; úgy hallotta, hogy Tokajba szándékozik. Ezután kérdi: *nem ismerünk-e egy Hősfi nevű századost? a 26. zászlóaljban szolgál, az az ő*

¹⁸ U. o., 182—183. l.

testvérbátyja; ha már itt van, szeretné meglátogatni! Ellenmultunk! Szegény fiú, szegény testvér! Hát látnod kell testvérbátyád halálát? Végre, már nem tudom ki volt, megkeményítette szívét és megmondta mi sors vár testvérijére. Megdöböntő volt az a hatás, ami azon a fiatalemberen mutatkozott az elbeszélésre. Felugrott és rimáncodott, hogy vezessék Görgeyhez, majd erejehagyottan roskadt a székre. Sírt, átkozódott, szóval a kétségbeesés lehangoltsága, majd az elkeseredés dühössége váltakozva vett rajta erőt. Ígéretekkal, biztatásokkal, hogy hajnalkor kérni fogjuk a fővezért: adjon kegyelmet, nagynehezen csillapodott a fiú s lefeküdt. Alig pitymallott, elmentek Remellayhoz, aki megengedte, hogy a siralomházban testvérbátyját meglátogathassa. Félórai beszélgetés után letéptük a két testvért egymás kebeléről, biztattuk őket, hogy valamennyien Görgeyhez megyünk kegyelmet kérni. Reggel 5 órakor bebocsátották Hősfi Károlyt a fővezérhez. Átadta Korponay levelét, azután zokogva kért bátyja részére kegyelmet. Görgey egy pár percig némán, háborgó lélekkel nézte a fiatal tisztet, azután halk hangon szólott: *Testvére ön Hősfi századosnak?* — Megint hallgatott. — *Sajnálom önt, fiatalember, értem, sőt érzem fájaldalmát, de a hadsereg fegyelmének érdekében nem adhatok önnek vigasztaló feleletet.* — Hősfi kitántorgott, egy asztalra borulva kisírta magát, majd valamennyiünkkel kezet fogott s szó nélkül eltávozott. Görgey rövidre ezután elutazott, hét és nyolc óra között pedig a vár mögött két tisztet a huszárok főbelőttek!¹⁹

Nagyváradra is jött egy fiatal, igen szép orosz tiszt aranytól ragyogó skarlátvörös dolmányban, egész díszbe öltözötten. Mint Rimaszombaton, itt is nyílt ajtók mellett az összes tábor-kari tisztek előtt, fogadta Görgey. Megköszönte a fővezérnek, hogy a fogoly tisztekkel a magyarok olyan jól bánnak. Szemere Bertalan és Batthyány Kázmér miniszterek a muszka tiszt eltávozása után is a fővezérnél maradtak s késő éjszakáig tanakodtak, aminek az eredményeként Pöltenberg tábornok csakugyan elment a muszka táborba parlamentérnek.

Augusztus 6-án Nagyváradról Gyapjúra mentünk — írja a napló szerzője. — A hadseregnek nincs mit ennie. Az élelmező tisztet Görgey kérdőre fogta, amire az csak immel-ámmal felelt és az élelem beszerzésére nem volt hajlandó. Görgey elfogatta, pénzét elkoboztatta és ezen az oláhoktól ökröket és

¹⁹ U. o., 188—189. l.

teheneket vásároltatott, a főintendánst pedig a táborból kivezettette.²⁰

A naplónak tizenegyedik és „A vég“ című fejezete a világsi fegyverletétel körüli eseményeknek csupán parányi kis részét örökíti meg, majd arról számol be, hogy Karsa és társai, valamint a hozzájuk csatlakozott maroknyi kis csapat, a fegyverletétel megtagadása után, miként bujdosott ezer és ezer veszéllyel küzdve egészen Abauj vármegyéig, még pedig azzal a szándékkal, hogy Klapkának Komáromban harcoló csapataihoz csatlakoznak avégből, hogy folytassák a szabadságharcot. Ennek a fejezetnek csupán az elején találtam Görgeyt érintő feljegyzéseket. Az igaz — írja Karsa —, hogy mindannyian álmosak voltunk, de mégis az események rohamos fejlődése erősebb volt, semmint nyugodni hagyta volna hánykodó lelkeinket. Megint csak az irodában gyűltünk össze; tanakodtunk: mitévők legyünk? Miért kell a fegyvert letennünk?... Hát annyi megnyert csata után nem volna-e dicsőségesebb, ha elszántan nekirohannánk annak a tengernyi ellenségnek és ha elnyelne is bennünket, bizonyára az ellenség véérébe fúl-nánk bele. Tusakodásunk közben belép Görgey Ármín s a fővezér nevében körülbelül a következőket mondá: *Nagy megpróbáltatásnak nézünk elébe; a hadsereg szerepe megszűnt, most már a polgári kötelesség kezdődik. A hiábavaló vérontás a hazának semmit sem használhat, de az a cél, hogy a jövőnek minél több lelkes hazafi mentessék meg. A hadsereg becsületének megmentése tekintetéből pedig elkerülhetetlen, hogy az ellenség ne mondhassa: hogy a nemzet utolsó nagy serege demoralizálva van, tehát férfiasan türnünk kell, amit a sors nehéz keze reánk mért; a fővezér megvárja önöktől, hogy az utolsó percig helyükön maradnak és ezt kötelességszerűleg betöltik.* — Mogorva hallgatás következett, se ígéret, se tagadás.

Ezután Karsa, Hatos István és Katona Pál parancsértiszt társaival, a világsi vár romjai közé húzódtak, ahol meghányavetve a körülményeket, esküvel megfogadták egymásnak, hogy nem teszik le a fegyvert, hanem valamelyik még harcoló csoportunkhoz, ha kell, Klapkához Komáromba menekülnek, hogy azok egyikével folytassák a szabadságharcot. Majd visszatérve a vár romjai közül, még a következőket írja a napló szerzője: Lehorgasztott fővel, nyomott kedélyben, szó nélkül késő estig ültünk a főhadiszálláson, társaink beszélgetésébe nem elegyedtünk. Be kínos órák voltak azok! Hogy feltűnést ne keltsünk, Hatos és Katona kisvártatva egymásután távoztak, én még ott maradtam, hogy ha kell, 10—11 óráig a főhadiszálláson

²⁰ U. o., 194. l.

időzzem. Elmúlt már tíz óra is, kínos izgatottság kezdett erőt venni rajtam. Ekkor belép egy huszáraltiszt és jelenti, hogy a muszka parlamentér megérkezett. Görgey Árminnal sietve mentünk a kastélyba. A veranda előtt állottunk meg. Bent voltak a tábornokok, a hadosztály- és dandárvezérek; Görgey Ármin is, mint tábornokfőnök, bement. A nyitott ablakokon és ajtón kihallatszott a beszéd és a szobában uralkodó mély csend, csak Pöltenberg és a muszka tábornok beszéltek franciául, amit én nem értettem meg. Rövid ideig tartott a felelés; kijött Görgey s mondá: Gyerünk uraim... *elvégeztett*... Az irodában, fejét tenyerére támasztva, merőn maga elébe nézve ült egy darabig Görgey alezredes... — *Mi történik hát velünk, alezredes úr?* — kérdém. — *Hát... hát... Unbedingte Unterwerfung*... felelé... Néma csend; hiszen már csaknem bizonyossággal tudtuk, hogy a hadsereg a fegyvert le fogja tenni, de az „Unbedingte Unterwerfung“ (szégyenlem magyarul kiírni) mégis mindnyájunkra kínosan hatott; hát még azokra, akik békefeltételeket, egyezséget, sőt még kedvezményt is vártak a muszkatól. Nekünk hármunknak mindegy volt, akármit ígért volna is Rüdiger vagy Paskievits, az már a mi elhatározásunkon nem változtat, mert felfogásunk szerint a szégyenteljes fegyverletételnek részesei se akartunk lenni. Erős akaratunk, hogy azokhoz megyünk, akik még hajlandók hazánk szent ügyéért harcolni, meg nem ingott és hitünk és meggyőződésünk a jobb jövőben erősen lobogott szíveinkben. Vannak még férfiak, kiknek kezéből a kard még ki nem hullott; legyünk hát ha kell azok mellett az igaz férfiak mellett: *az ügynek vértanúi*... Mikor láttam, hogy senki se akar szólni, odaléptem az alezredeshez és mondám: *Alezredes úr! Fájdó szívvel válok meg bajtársaimtól, akikkel annyi veszedelmet, bánatot és örömet éltem át; de ha az Unbedingte Unterwerfung már elvégeztetett: akkor többé senki Istenfiának nem inspekcióskodok, hanem elmegyek oda, ahol még emberek vannak és akik meg nem adják magukat.* — *Ne tegye azt* — szól szomorú hangon Görgey Ármin. — *Az országban még szerteszélllyel álló hadcsapatok vezéreihez már elment a tudósítás, hogy a főszereg leteszi a fegyvert; széles ez országban nem akad már hadseregre, osztán az egész tábor körülvéve, akár a mieink, akár a muszka kezébe esik, mint szökeletesebb föbelövik!* — *Am legyen* — válaszolám —, *az is becsületesebb vég, mint a hadifogság és nem olyan szégyenletes, mint a megadás!* — sarkonfordultam s otthagytam a főhadiszállást.²¹

²¹ U. o., 196—198. l.

A naplónak befejező szakaszai előtt, a 226—228. oldalakon, Görgeyt utoljára érintőleg, a következők olvashatók:

„Már az 1849/50. tél folyamán, a jövő-menő honvédtisztek révén, a Kossuth „Viddini levelé“-nek tartalmával is megismerkedtünk, mely eddig nem is sejtett, nem is képzelt vádat: „Görgey áruló“, mint égő üszköt dobta be a nemzet lobbanó s hiszékeny lelkébe. „Áruló!“ — nagy szó, nagy vád! De abban a levélben Kossuth kormányzóságának igazelmű munkásságát nem igazolta, a nemzet lelkébe pedig egy fájón szűrő tövisket döfött. Bűnbakot csinált, hogy maga tisztának és csalhatatlannak tűnjék fel. A „Viddini levél“ hatása alatt kettészakadt a honvéd hadsereg összefűző kapcsa. Ellenséges táborként állottak szemben azok a volt honvédek, akik soha és sehol nem bizonyított vitéz voltukra hivatkozással Görgey árulása nélkül a muszka meg az osztrák sereget kiverték volna, — azokkal, akik nem akarták elhinni még Kossuthnak sem, hogy Görgey azt az ügyet, melyet fegyverrel szolgált, elárulhatta volna. Mert tudni való, hogy leginkább azok szájaskodtak Görgey áruló volta mellett, akik azokban a csapatokban élvezték a dupla lénung kedvezményét, amelyek távol a háború színterétől, egyik-másik tájékon lebzseltek, mint a Kazinczy hadteste, meg azok a szétugrasztott csapatok tisztjei, akik Szőregrnél és Temesvárnál a katonai önérzet hiányában engedték a sereget szétveretni, és végre, akik az egész hadjárat alatt a kormány melegénél sütkéreztek.

Összevetve azután a Szilágyi Virgil könyvében ismertett okiratokat a „Viddini levél“-lel, elkeseredett vitatkozások eredtek a menekült honvédtisztek között. Ha meg nem győzhették egymást, természetes, hogy a mindkét részről való elhidegülés olyan hézagot teremtett a honvéd és honvéd között, amit áthidalni nem lehet, s úgy hiszem, hogy ez a „Viddini levél“ átka, még a jövő nemzedék hazafias érzületének fejlődésében is akadályul fog szolgálni. És ez nagy átka a „Viddini levél“-nek.

De hát kellett-e ahhoz árulás, hogy a papiroson 80—90.000 emberből állott magyar hadsereget a 160.000 muszka, 70.000 osztrák hadsereg, támogatva a nemzetiségek vérszomjas bandáitól, súlyával összenyomja? — kellett-e akkor árulás, mikor áprilistól szakadatlanul csatázó feldunai hadsereg veszteségeit a kormányzó egy szál, nem sok, annyi ujonccal sem akarja pótolni? s a seregnek puskaport, golyót a szükség pillanatában nem küld... Bizonyára nem; és ha csakugyan volt áruló, — áruló volt szemben a hadsereggel elsősorban a kormányzó, aki olyan feladatot vállalt el, aminek nem volt embere; áruló volt másodsorban a hadsereggel szemben a politikai hatóságok

közégeinek nagy része, akikben a haszonlesés mellett meg-
lapult a hazaszeretet; árulók voltak azok a politikai tényezők,
akik a hosszas háború terhe alól minden áron menekülni akar-
tak. És azok, akik a hadsereggel szemben árulók voltak, azok
árulták el a magyar nemzet ügyét is.

Kossuthnak megmérhetetlen érdemei vannak úgy az
1848-i események előkészítésében, mint 1848-ban a magyar
nemzet férfias önérzetének fölvilanyozásában és ébrentartá-
sában, de azért az a joga, kiváltsága nincs és nem is lehet,
hogy a maga dicsőségének emelésére egy férfiúra, egy had-
vezérré tolja a kormány összes fogyatkozásait, és nemzetének
lelkét könnyelműen odadobott gyanúsítással megmérgezze.

Mondom, Kossuthnak érdemei megmérhetetlenek; az ő
névéhez fűződik az 1848/49. év történelme, eszméi. Az ő nevé-
től az 1848/49. évi dicsőséges korszakunk el nem szakítható;
valamint a BocsKay, Bethlen, Rákócziak korszaka megvan
történelmünkben, úgy lesz a Kossuth-korszak is, amíg egy
magyar élni fog; — de azért ő nem termett a kormánya-
ra. Kezében a kormánypálca meghanyatlott, hogy rosszul meg-
választott környezetének és családi klikkjének részt juttasson
a rendelkezésekből, melyet azután azok, nagyravágyásuk ki-
elégítésére, a léha hízelgők előtérbe tolására használtak fel.
Az ő karja csak arra volt erős, hogy a meghanyatlott kormány-
palcát, hiúságának csillogó jelvényét, még a nemzet érdekéért
se bocsássa ki görcsösen szorító markából.

Avagy mi volt egyéb a Bem és Dembinszky dédelgetése,
mint féltékenység minden magyar vezér iránt?... Tudta azt,
hogy a magyar nemzet az idegen vezérekért el nem cseréli
Kossuthot, de már attól félt, hogy valamelyik hírneves ma-
gyar vezért talál maga fölibe emelni.

Kossuth éppúgy féltékeny volt Klapkára, vagy éppen
Damjanichra, mint Görgeyre, csak éppen Mészárostól meg
Nagy Sándortól nem félt, mert ennek a két tábornoknak had-
vezéri tehetetlenségéről több ízben volt módjában meg-
győződni. Ez okból tette a keze ügyében levő 45.000 főnyi
hadsereg fővezérévé Mészárost, azután Dembinszkyt, gondol-
ván, hogy ha a hadsereg elvész is, de a kormánypalcára
Mészáros nem konkurrálhat. Bárki volt is légyen Görgey
helyén, ha az magyar ember és a hadsereg bizalmát bírta
volna, az ellen is éppúgy megindult volna az udvari ármány
hajszája onnan a kormányzói szövetségből.“

Pilch Jenő.